

nove knjige

NENAD MIŠČEVIĆ, »FILOZOFIJA JEZIKA«,
»Naprijed«, Zagreb 1981.

Piše: Dunja Jutronjić-Tihomirović

Nenad Miščević, znanstveni asistent na Odsjeku za filozofiju Filozofske fakulteta u Zadru, objavio je do sada tri knjige. Prvu pod naslovom *Marksizam i post-strukturalistička kretanja* (1975), drugu kao zbirku eseja *Govor drugog, ogledi iz filozofske hermeneutike* (1977) i *Bijeli šum* (studije iz filozofije jezika, 1978).

Svoju najnoviju, četvrtu knjigu *Filozofija jezika*, autor je podijelio u tri dijela kojima je dao skoro podjednako prostora: »Problem i pravci istraživanja«; »Povijest pitanja o jeziku« i »Suvremena filozofija jezika.«

U prvom dijelu Miščević ograničava i određuje predmet svog ispitivanja, tj. predmet filozofije jezika, i prikazuje razne teorije o jeziku. Treba prvenstveno istaći da je Miščević jedan od rijetkih filozofa kod nas koji se sustavno bavi filozofijom jezika. Dakle, što je filozofija jezika, pitanje je koje postavlja već na početku svoje knjige *Bijeli šum*, upućujući na činjenicu da područje filozofije jezika obuhvaća široku domenu pitanja, od osnovnog što je jezik i odakle potječe pa nadalje, proširujući opseg ispitivanja u više smjera. Nabrojimo samo neke: jezik kao smisao i značenje, jezik kao znak, čime su naizaokupljeni istraživanja lingvistike unutar filozofije; predmet filozofije jezika zadire u spoznaju teoriju i ontologiju, te centralne filozofske discipline; hermeneutika i semiologija, tipovi diskursa i stila vezani su za pitanja iz filozofije jezika. Pokušavajući da obuhvati sve aspekte jezika kojim se bavi filozofija, Miščević govori o jeziku kao o »jezičkoj djelatnosti« i definira filozofiju jezika kao »filozofisku disciplinu koja se bavi jezičnom djelatnošću.« Bavljenje jezičnom djelatnošću onda uključuje slijedeće: – filozofija jezika treba da ima u vidu ne samo jezik već i onoga koji govori jezikom, – ona treba da, polazeći od jezika u užem smislu riječi, obuhvati i proučavanje onih simboličkih djelatnosti koje su u bitnim crtama srodne jeziku. Izlaziće i predmet filozofije jezika jeste, dakle, jezična djelatnost i čovjek kao animal symbolicum, biće koje se služi jezikom i koje je njime suodređeno« (str. 9).

Filozofija jezika bavi se cjelinom jezične pojave, ona istražuje bit jezične djelatnosti i ne govori o jeziku kao o datosti već ga istražuje kao proces. Filozofija jezika jest filozofska disciplina po tome »što se pita o temeljnim načinima bitka u svijetu, o genezi smisla i o načinu kako uopće smisao postoji za onog koji se o njemu raspituje« (str. 13).

Jezične teorije Miščević dijeli na teorije o značenju, teorije o znaku i teorije diskursa i interpretacije. Teorije o značenju govore o odnosu jezika i zbilje. Teorije o znaku okrenute su jeziku samom, tj. njegovom postojanju kao znaku, potiskujući referencijsku funkciju u drugi plan. Tu se autor s pravom najviše osvrće na strukturalistički pristup jeziku, jer strukturalizam tumači prirodu jezika kao znaka, pristupom kojim je lingvistica postala moderna znanost o jeziku. Teorije o značenju i teorije o znaku bave se manjim jezičnim cjelinama, dok se teorije diskursa, teksta i interpretacije okreću svim većim jezičnim razinama od rečenice. Razvoj filozofije jezika ovisan je o još većem proširenju ove tematike, što bi značilo da se gotovo sve ljudske djelatnosti mogu analizirati kao značenjske, semioške djelatnosti. Autor smatra da ovakav pristup predstavlja »značajno proširivanje problematike filozofije jezika« (str. 71). U domenu filozofije jezika uključujuće se, dakle, diskursi kao što je filozofski, politički, religijski, pravni itd., i sve vrste simbolizacije kao što su umjetnost, pravo, religija, društvene znanosti. Hermeneutika kao filozofija interpretacije i razumijevanja zauzima istaknuto mjesto s njenim glavnim predstavnicima Heideggerom, Gadamerom i Ricoeurom.

Drugi dio knjige, »Povijest pitanja o jeziku«, predstavlja kronološki izbor filozofski relevantnih pristupa jeziku. Povijesni prikaz podijeljen je na antiku, srednji i novi vijek, a novina u ovakovom, inače standardnom, prikazivanju povijesti jest da su »čisto« filozofski problemi o jeziku povezani s pristupima semiotike, hermeneutike i poetike-retorike. Ovaj presjek kroz povijest služi kao uvod i upoznavanje s filozofima koji su se kroz stoljeća bavili problemima jezika (Platon, Aristotel, stoici, Sv. Augustin, skolastički, »renaissance filozofija jezika«, Locke, Leibniz, Spinoza, Vico, Rousseau, Condillac, Herder, Nietzsche i mnogi drugi).

Početak suvremene filozofije jezika označen je obratom k jeziku i, kao što Miščević točno primjećuje, ona nastaje i razvija se istodobno s modernom lingvistikom i semiotikom. Razvoj jezičnih teorija u dvadesetom stoljeću utječe na tok filozofskog razmišljanja, međutim, javlja se potreba unutar same filozofije za ispitivanjem jezika. Koji su razlozi ovakvog obrata, nije sasvim objašnjeno, međutim, jasno je da je jezik otvoren kao novi transcendental i Miščević ga naznačuje postavkom: »Svako ljudsko odnošenje prema stvarima uvijek je već posredovanje znakom, odnosno jezikom« (str. 182).

Suvremene jezične teme autor svrstava u »sedam modaliteta jezične problematike«: 1. Jezik se predstavlja kao temeljna kulturna činjenica, gdje se za primjer uzima Cassirerova teorija o jeziku kao simboličkoj formi; 2. Jezik kao model i anticipacija zbilje u logičko-filozofskim raspravama Lud-

wiga Wittgensteina iz njegove rane faze; 3. Logos i fenomen s Heideggerovim pristupom jeziku kao nosiocu smisla i Merlo-Pontyjevom fenomenologijom jezika; 4. Semiotika kao proučavanje simboličke interakcije, s predstavnicima američke semiotičke tradicije Peirceom i Morrisom; 5. Istraživanja filozofske gramatike, s pristupom jeziku kao djelatnosti koja je rukovodena pravilima (kasni Wittgenstein); 6. Jezik kao označiteljski poredak, gdje autor uključuje razna strukturalistička kretanja; 7. Jezik kao medij filozofije i mišljenja, s Heideggerom kao najeminentnijim predstavnikom obrata moderne filozofije kao filozofije jezika. Riječ je vraćena iskonom koji graniči s tišinom (sjetimo se zanimljive knjige Georgea Steinera koja nosi naslov *Jezik i tišina*).

Posebno završno poglavje, »Od jezika do revolucije«, posvećeno je odnosu marksizma i filozofije jezika. Sam Marks izričito govori o jeziku samo na nekoliko mesta, naročito u *Njemačkoj ideologiji*. Bahtin-Volosinova knjiga *Marksizam i filozofija jezika* predstavlja do danas jedini uspješni pokušaj marksističkog pristupa jeziku. Italijan Rossi-Landi nastoji uspostaviti analogije između jezične i ekonomske produkcije, što je naišlo na brojne kritike. Miščević najviše govori o lingvisti Pécheuxu i njegovoj teoriji diskursa, u kojoj se naglašava podređeni položaj subjekta u odnosu na diskurs, tj. jezik. U pokušaju ponovnog uspostavljanja subjektivitete, tj. nadrednosti čovjeka jeziku, autor ukazuje na pokušaj kruga oko časopisa *Tel Quel* na čelu s Julijem Kristevom.

Kakvu vrijednost predstavlja Miščevićeva najnovija knjiga? Filozofija jezika nije kod nas zasnovana kao posebna filozofska disciplina, a teoretski pristup jeziku uglavnom je vezan za lingvistiku i teoriju književnosti. Do uvođenja jezične problematike u našu filozofiju došlo je oko pokušaja interpretacije Heideggera i pitanja pjesničkog jezika. Razgovori o jeziku s filozofima, lingvistima i teoretičarima književnosti vodili su se u časopisu *Pitanja*, u nekim člancima u časopisima *Praxis* i *Delo*. U krugu lingvista jedino Dubravko Škiljan traga za jednom filozofskim, točnije marksističkim, utežljenoj lingvistici. Treba još spomenuti Danile Pejovića i njegovu studiju »Jezik kao iskustvu svijeta« (načrt za jednu filozofiju jezika) i time smo u glavnim crtama iscrpli bibliografiju o ovoj temi kod nas. Pošto je Miščević usmjerio svoje filozofsko izučavanje baš prema filozofiji jezika i već niz godina proučava rezličite teorije o jeziku, njegova knjiga predstavlja pravi doprinos za naše prilike.

Filozofija jezika sastavljena je kao uvod u jezičnu problematiku. U njoj su razne teorije o jeziku uglavnom podjednako zastupljene i prikazane. Miščević ne polemizira, on u ovoj knjizi čitaoca informira. Nedostaje jedan opći uvod u kojem je autor mogao navesti zašto ovakav pristup i izbor tema, pogotovo što takvi uviđi postoje u drugom i trećem dijelu knjige. Ako smatramo da sâm izbor predstavlja stav, onda moramo naglasiti da se on u jednom prikazivačkom pristupu diskretno osjeća i na neponovljivim drugim mjestima. Na primjer, u definiciji jezika kao jezične djelatnosti, o jeziku kao predmetu lingvistike, gdje se formalna strana izučava mnogo više nego značenjska, u zastupljenosti marksistički orientiranih autora. Knjiga je pisana sustavno, jasnim i preciznim jezikom, bez većeg filozofiskog žargonu. Ona sadrži i impresivnu bibliografiju od preko tristo autora na svim većim svjetskim jezicima.

Miščević se ovom knjigom ne upušta u vlastita preispitivanja jezika, on ne daje svoj originalni odgovor na pitanje što je jezik, ali nas zato sigurno vodi kroz povijesni tok, upućujući na činjenicu da je jezik bio i ostao nešto mnogožično i upitno.

MILIVOJ SOLAR: »SUVERENA SVJETSKA KNJIŽEVNOST«,

»Školska knjiga«, Zagreb 1982.

Piše: Zlatko Kramarić

Najnovija, osma knjiga Milivoja Solara, profesora Filozofskog fakulteta u Zagrebu, »Suvremena svjetska književnost«, predstavlja pokušaj da se progovori »o nekim problemima proučavanja svjetske književnosti, o položaju književnosti u našem vremenu, o osobitostima našeg suvremenog književnog izraza i o nekim razvojnim tokovima suvremene književne proizvodnje«. Očito, radi se o nimalo lakom i jednostavnom poduhvatu. I sam autor svjestan je svih opasnosti koje se krijuiza ovoga pomalo preširokog i obavezujućeg naslova knjige.

U poglavju »Proučavanje suvremene književnosti« autor nam obrazlaže i objašnjava što on podrazumijeva pod pojmovima kao što su »svjetska književnost«, »suvremena književnost«, »tradicija«, »modernizam«, »struktura suvremene književnosti«; pokušava odgovoriti što je to književnost XX stoljeća razmatrajući odnos cjelokupne strukture suvremenog društva i njen odnos spram strukture književnosti. Ako na taj način prištupimo ovoj knjizi, onda je nužno nećemo doživjeti kao pomak od prethodnih Solarevih knjiga: »Pitanje poetike«, »Ideja i priča«, »Uvod u filozofiju književnosti«, »Smrt Sandra Panse«. Leitmotiv i ove knjige je teza »da književnost govori nešto što se nikako drukčije ne može izreći«. Čitajući knjigu na taj način, skloni smo je tumačiti kao svojevrsni komentar prethodnih.

Solaru je posverna Jasno da danas nitko nije u stanju registrirati sve književne pojave i procese u svijetu, stoga je i on svoja izlaganja o suvremenoj svjetskoj književnosti nužno morao ograničiti, s jedne strane, onim što je u nas od cjelokupne književne proizvodnje najpoznatije i najcjenjenije, a s druge strane grada je također reducirana autorovim vlastitim znanjem (neznanjem, sklonostima, ukusima).

U ostalim poglavljima: »Suvremena književnost i suvremena stvarnost«, »Izvor suvremene književnosti: avangarda«, »Struktura suvremene poezije«, »Razvoj proze«, »Putovi drame«, »Suvremene književno-znanstvene vrste« i »Zabavna književnost – Solar na reprezentativnim primjerima i modelima pokazuje strukturalne osobitosti suvremene književnosti, odnosno pokazuje što je to po čemu se književnost jednog vremena razlikuje od književnosti drugog vremena. Problemima pristupa žanrovski.

Na žalost, ekonomija prostora i početna autorova nakana da čitaoca više navede na razmišljanje nego na usvajanje neke grade, uvjetovale su i način obrade. Filosofski pristup književnosti, inače toliko svojstven i drag M. Solaru, ovdje je zamjenjen kroki-studijama u kojima se više naslućuje o onome o čemu se govori nego što se zapravo o tome kaže.

Zanimljivo je da je autor proširio pojam književnosti uopšte, te se u knjizi razmatraju i suvremene znanstveno-književne vrste, kao što su eseji, književna kritika, što je opet u skladu sa stavom autora da je književnost XX stoljeća svojstveno približavanje književnih i neknjiževnih vrsta.

Pošto je ova knjiga pisana i kao svojevrstan priručnik (jedinstven u nas) svima onima koji se na neki način zanimaju problemima suvremenе književnosti, jer i sama je nastala na temelju nacrta predavanja koje je autor držao posljednjih petnaestak godina, onda je jasno da smo njome dobili odlični udžbenik koji će koliciom informacija i lucidnim objašnjenjima upotpuniti jednu značajnu prazninu u izdanjima namjenjenim literarnoj edukaciji. Posebice će se obradovati nastavnici u srednjim školama, koji su ovom knjigom konačno dobili jedan sustavan i informativan vodič kroz svjetsku književnost. Autor je knjigu obogatio pregledom pisaca i opširnim popisom literature, koji omogućavaju proširenje i produbljivanje problema na koje knjiga referira i s kojima korespondira.

MILOVAN MARČETIĆ: »DAN DVADESET HILJADA PASA«,

Goranovo proljeće, Zagreb 1982.

Piše: Vojislav Sekelj

Za dio suvremene poezije može se izreći konstatacija; njena unutarnja tenzija usmjerena je od univerzalnog ka općem, od doživljjenog ka saznačajnom, od stvari ka istini, sa intencijom da riječ pretvoriti putem značenja u smisao postojanja samih stvari. U tom naporu, moderna poezija gubi često oslonac i zaustavlja se u sferi smisla (ponekad izvan same potrebe da se pjesma piše – nedokučivog), zalažeći u apstrakciju samih riječi, jer »stvar« o kojoj se pjeva, a i sama pjesma kao »stvar« pjevanja, ne pripada sferi doživljjenog nego saznačajnog. Sve ovo govori o tome da zbirke pjesama u toj mjeri naličuju jedna drugoj, da se gubi nit subjektivnog, i time izmije ontološka komponenta pjesme, s obzirom na to da putem saznanja poezija ne penetrira ka suštini. Tako mnoge knjige pjesama »burno« talasaju površinu pukog značenja samih riječi, jer riječi konačno i uprkos svemu nešto ipak znače. Međutim, nevolje počinju u njihovim kovalentnim vezama, a upravo te veze (kopule) su nosilci onog: *jeste u nije i nije u jeste*, što omogućuje da se kroz imaginarnu zadobjije punoča smisla stvarnosti (nauka u punoči otkriva istinu, poezija punoču smisla »bez istine« stvara).

Ispisali smo ovaj uvod imajući u vidu zbirku mladog pjesnika Milovan Marčetića »Dan dvadeset hiljada pasa«, nagrađenu nagradom »Goranovo proljeće«, jer ona pruža neki uvid i daje presek ovogodišnje pjesničke produkcije mlađih pjesnika.

Za samu ovu knjigu, uz moguću opasku čitaoca prikaza o netaktičnosti prikazivača, moglo bi se već na početku reći: pjesme Milovana Marčetića po osnovnoj vokaciji i validnosti ne izdvajaju se iz mase osrednjih zbirki tiskanih tijekom godine. Osnovna zamjerkja je to što je zbirka u kvalitetu danih pjesama neujednačena, u njoj nalazimo vrlo mali broj pjesmotvora koji mogu otrpjeti oštriji kriterij medija knjige. Zasigurno, pjesma po kojoj je zbirka naslovljena – »Dan dvadeset hiljada pasa«, izdava se po estetskoj kvaliteti, semantičkom ritmu i redundaciji smisla kroz stil »dvadeset hiljada pasa«, koji se, uz kasnije pridodate riječi »dan« i »ulica«, tri puta ponavlja, stvara poetsku gustinu i omogućuje da se estetsko polje zasnuje i da pjesma ponese.

Ščitavajući knjigu, tragajući za smislim značenja i onim doživljenim svojstvom kojeg pjesnik pretače u »nov svijet«, mogući putokaz je učestalost (frekvencija) porabe nekih po početku značenju sličnih riječi. Tako, recimo, kod Marčetića nalazimo čitav »zoo-park«, i prirodno je za očekivati da je njegov udio bitan u formiranju bješće pjesme. Međutim, te riječi ostavljaju nas, uslijed loše iznađenih spojeva – ravnodušnim, više su u funkciji svodenja bizarnog na banalno, nego kao relacija mogućeg ključa. Ovdje nalazimo: zmje, ribe, mrave, zmje-zmajeve, pauke, muve, veprove, sove, ovce, medvjede, hrčke, konje, pse, mačke, žabe... a na kraju uvidamo da je čitava ta menažerija tamo slučajno zalutala, i da nema smisla tragati za opravdanošću njihovog prisustva u knjizi. U pjesmi »Druga pjesma o pjesnikinji«, stihovi »Iz tri kratera (ona je pila) tri su mačke lizale njene noge: mačka taštine mačka mudrosti mačka neurčljivosti«, uz dani naslov, imaju tako širok obim konotacije, da ta općost u sintagmatskoj osi pomera stvar ka – praznini.

Ili stihovi u pjesmi »Prostor pjesme«:

Ispalio sam metak
i to je bio glas nad vodama.
Doveo sam konje, pse, žene
dovezao automobile
izmamio duhove iz drveća
i pjesma je bila naduverna.

U redu, može i tako, no pjesma, ipak, nije balon da se naduva, a uz konje, pse, automobile, riječ žena stoji kao maligna izraslina na tkivu pjesme, i sve to ostaje u ravni puke naracije. Ili u pjesmi »Dvoboja sa duhom papira«;

on se pretvoriti u nematerijalnu liniju
ja u ivicu svih stvari
on se pretvoriti u čist zvuk
u zvuk bez asocijacije

ja u tišinu
koja ispunjava utrobu svih zvukova
on se pretvoriti u nešto
što je bilo nešto
za što niko nije znao što je
ja se pretvoriti u vrijeme
on se pretvoriti u šupljine

It, sve može da se pretvara u sve, no ovdje ne samo da to nešto što je bilo i ostalo to nešto nema težinu, nego i odnos ja – On, na kojim se želi graditi pjesma, samo je recept za prelaz općeg u apstrakciju. To »opće« koje može svi i sve zna, jednostavno, gubi snagu i moć sjedinjenja posebno i pogledinčnog, a lirika gubi dimenziju stvarnosti (patvorena je), oduzimajući samoj sebi ontološku pretenciju, jer suština poetičke stvarnosti je u momentu subjektivnosti.

Možda smo bili prestrogi u pristupu Marčetićevu zbirci pjesama, no s obzirom na mladost i ponetu nagradu, za očekivati je bilo više svježine i smelijih i prodornijih spojeva riječi.

PAVLE JANKOVIĆ ŠOLE: »SVI UZA ZID«,

»Stražilovo« Novi Sad 1982.

Piše: Vojislav Sekelj

Knjiga »Svi uza zid«, pisana manjom realističkom proze (s »iščašenom« imaginacijom), kao slučajna prisutnost jedinke u jednom vremenu, bez njenog upečatljivog poniranja u životne pore i kapilarne odnose pojedinačne egzistencije i društva, ne uspijeva se konstituisati kao umjetničko djelo. Ispršani mozaik vanjskog životarenja novinara-početnika, »rastrgnog«, točnije raspoređenog između šanka bifea »Zumbul«, redakcije Nedeljnog informativnog lista za rez i okolinu »Nizine« i jedne (»Pa sad – Pangrad ima dve glavne pijace. Ali, jedna je ipak glavnija. Zove se Smuđarska«) glavne pijace. Znači, u odredenom »geopolitičkom« trokutu bitiše naš novinar, inače rođen u gradiću Itsi (nije od Tise) i »operiše« od štosa do novinarske dosjetke i obratno, poput papirnatog fantoma. Uz masu naivnih dijalogova, plitkih refleksija i izmišljenih situacija, tekst se fluidno gubi i nestaje.

Pokrajina Nizija s glavnim gradom Pangradom, novinama »Noćni kom«, »Niznom«, bifeom »Zumbul«, Velikom rekom, itd. itd. – sve to u isti mah biva prepoznatljivo i patvoreno bez nužnog transfera u imaginarno, i ostaje konstrukcija koja samu sebe razgradije. Na samome početku kazivanja čitalac gubi poverenje u poziciju pripovjedača, pretvara ga u pukog pravolinjskog kazivača. U bifeu »Zumbul« glavni i odgovorni urednik »Nizine« ideološki »čereći« svog novinara-početnika. » – Pusti ga, Taso – kaže bife-džija Steva, dobroćudni ubica lošim pićima na po malo.

U nas gleda ceo bife »Zumbul«. Tetka Desa...

Tu su još dva pijanca.

Rano je.

Tek je osam..

Atmosfera bez atmosfere, a ono »ceo bife« s dva pijanca deluje kao dečji balon izbušen na pikavcu cigare ujutru u osam. Ili, o prostorijama novina, »Nizine«, koje se nalaze na bulevaru gdje su smešteni svi u »dve redakcijske prostorije. Pardon, tri. Glavna redakcijska prostorija je najveća. Tu smo mi, novinari. Nju hodnik deli od druge dve«. Ipak, i bez pardona, četri, no u pokrajini Niziji važi druga algebra, a konačno, i istini za volju, hodnik ni nije neka prostorija – pardon i molim. A evo i bisera nad biserima za novog nekog budućeg Fajoda.

– Budim zaručnicu a ona, crvena od stida, prebacuje ruku preko mene.

– Moramo ustati – šapnem.

– Jesi li se uverio? – ponosno izgovara prve reči.

– Jesam... ali ja ti ništa nisam uradio.

Ona se zgrane i uspravi u krevetu.

– Kako ništa?

– Lepo – odgovaram. – Pogledaj čaršav. Nema ni crvene tačkice.

– Stvarno? – obraduje se.

– Stvarno.

– Znači ja sam i dalje nevina?

– Jesi – odgovaram glasom iskusnog hirurga. – Ja sam pazio.

Ona me zagrlj.

Srećni smo bili oboje..

